

**АВТОРСЬКА ПРОГРАМА КУРСУ
“ПСИХОЛОГІЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ”**

Оксана ГУМЕНЮК

Copyright © 2004

Усталена система суспільного життя в Україні потребує спеціалістів, котрі розвивалися б не лише як знаючі особистості, а й як індивідуальності та універсуми суспільно-продуктивного життя у безперервному потоці повсякденних взаємостосунків і водночас у процесі самореалізації власного Я. Фахівець соціальної сфери покликаний теоретично і практично забезпечувати позитивно-гуманне творення себе й оточення, також якісно організувати себе, свою життєдіяльність та ефективно впливати на інших, приймати адекватні державні, у т. ч. професійні, рішення. Становленню зазначених властивостей і рис особистості психолога, їх професійному закріпленню й сприяє навчальна дисципліна “Психологія Я-концепції”.

Предметом вивчення цього академічного курсу є самопізнання та позитивне формування Я-концепції людини в освітній навчальній організації. При цьому Я-концепція – феномен змінний, синтетичний, синергійний, тобто такий, що постійно перебуває під впливом як зовнішніх соціально-економічних умов, так і внутрішніх – самоспричинювальних, самореалізаційних. Саме це явище являє собою центральну ланку самосвідомості, тобто те надскладне утворення внутрішнього світу людини, котре сутнісно полягає у сприйнятті нею численних образів самої себе у потоці найрізноманітніших ситуацій соціальної взаємодії та поєднанні цих образів у цілісне узагальнене уявлення – бачення себе у форматі Всесвіту.

Отже, у психодуховному світі людини і її самосвідомості зокрема, Я-концепція – важлива структурна складова психологічної самоорганізації, яка виконує функцію передумови і наслідку ефективності соціальної взаємодії і якості життя в цілому. Вона здебільшого формовиявляється як відносно усталена, динамічна і певною мірою усвідомлена система уявлень особи про саму себе, або ж як цілісний образ власного Я, котрий синтезує її самосприйняття такою, якою вона є, хоче бути в ідеалі і має обов’язково стати. Звідси очевидно, що Я-концепція визначає, по-перше, як буде діяти людини в конкретній ситуації, по-друге, як інтерпретуватиме дії і вчинки інших, по-третє, чого очікуватиме від близького і віддаленого майбутнього.

Мета курсу – оволодіння студентами теоретичними знаннями та практичними навичками, моральними нормами та гуманними цінностями позитивного творення себе, а відтак й оточення.

Завдання, що вирішуються у процесі викладання курсу:

1. Ознайомлення студентів із різними теоретико-практичними підходами до розуміння предмета психологічного вивчення.

2. Пізнання психології Я-концепції людини у поєднанні інтеракціоністичного, феноменологічного та соціально-культурного аспектів.

3. Оволодіння знаннями, передумовами та досвідом творення себе як суб’єкта, особистості, індивідуальності та універсума довкілля.

4. Формування практичних навичок і норм позитивного утворення свого Я-образу, Я-ставлення і на підґрунті цього самоздійснення гуманних Я-вчинків.

Дидактичні завдання:

1. Актуалізувати бажання та розвинути у студентів пізнавальний інтерес до предмета.

2. Сформувати у них потребу та виробити установку на фундаментальне збагачення свого вітакультурного досвіду і власного Я-образу зокрема знаннями, уміннями, нормами та цінностями.

3. Налаштувати кожного наступника на здійснення позитивних морально-етичних вчинків, які б стимулювали інших на конкретно-ситуативне творення гуманності, добра, віри, краси, істини.

ЗМІСТ КУРСУ

**ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ
ЛЕКЦІЙНИХ ГОДИН**

Розділ 1

**Обґрунтування Я-концепції
людини в класичних
психологічних теоріях**

Тема 1. Проблематика Я у психоаналітичній теорії Зигмунда Фрейда.

“Я” як наукова проблема психології. Подвійний характер самосвідомості. Психологічна структура особистості у психоаналітичній теорії З. Фрейда. Рівні психічного життя людини. Я-концепція у структурі внутрішнього світу особи. Захисні механізми “Его”. Явище ідентифікації як вияв емоційного зв’язку з іншими. Комплекси Едіпа та Електри. Психоаналітичні методи терапевтичної роботи з пацієнтами.

Ключові поняття:

Я-концепція, самосвідомість, свідомість, психоаналітична теорія, несвідоме, свідоме, підсвідоме, надсвідоме, “Над-Я”, або “Супер-Его”, “Я”, або “Его”, “Воно”, або “Ід”, ідентифікація, витіснення, проекція, заміщення, ра-

ціоналізація, протидія, регресія, сублімація, заперечення, комплекси, метод вільних асоціацій, аналіз сновидінь, трансфер, психотерапія.

[3; 9; 13; 14]

Тема 2. Структурно-функціональна модель глобальної Я-концепції у науковому підході Роберта Бернса.

Концептуальні підходи до розуміння психологічної структури Я-концепції. Самісний формат структурного компонента психологічної організації особи. Шкала самосприйняття та ретроспективні розвідки щодо обґрунтування Я-концепції. Я образ людини. Складові самоорганізації людини у сфері самосвідомості. Самооцінка. Когнітивна, оцінкова та поведінкова складові. Афект неадекватності. Теоретична модель Я-концепції Р. Бернса та її узагальнена характеристика. Структура Я-концепції людини. Значення Я-концепції у житті особи.

Ключові поняття:

Я-концепція, самосвідомість, соціальна взаємодія, фізичний Я-образ, соціальні ідентичності, диференційований образ Я, Я-минуле, Я-теперішнє, Я-майбутнє, Я-усвідомлювальне (І), Я-як об’єкт (Ме), інтегральне Я (Self), когнітивна, оцінкова, поведінкові складові, самооцінка, реальне Я, ідеальне Я, дзеркальне Я, значення Я-концепції.

[2; 4; 9; 10]

Тема 3. Концепція самості у феноменологічній теорії Карла Роджерса.

Я-концепція у науковому осмисленні феноменологів. Я-концепція в ієрархії потреб людини. Риси самоактуалізованої особистості. Концепція самості. Розвиток Я-концепції. Організмичні оцінкові процеси. Система батьківського виховання. Стан невідповідності Я і досвіду. Поняття про повноцінно функціональних людей. Q-сортування як методика дослідження ставлення особистості до себе і визначення індексу

задоволення собою. Призначення та основний зміст діагностичної методики. Самоописання й ідеальне самосхарактеризування.

Ключові поняття:

феноменологічна (гуманістична) психологія, суб'єктивне сприймання, пізнання дійсності, самоактуалізація, ієрархія потреб, концепція самості, актуалізація, повноцінно функціональна особистість, Q-сортування, реальне Я, ідеальне Я, індекс задоволення собою.
[2; 4; 7; 9; 10; 11; 14]

Тема 4. Его-психологія в теорії особистості Еріка Еріксона.

Психологічне розуміння Его-ідентичності та сутнісні відмінності між Его-психологією і психоаналізом. Психосоціальний розвиток людини від народження до школи: немовлячий вік, раннє дитинство та вік гри. Становлення Его-ідентичності у шкільний вік та у період юності. Роль ранньої, середньої та пізньої зрілості у формуванні людини. Его-інтеграція особи в контексті життєвого вчинку.

Ключові поняття:

психосоціальний розвиток, его-ідентичність, его-інтеграція, стадії особистісного розвитку, епігенетичний принцип, психосоціальна криза, позитивні новоутворення, життєвий шлях, творчий шлях, людський вчинок.
[4; 10; 12; 14]

Розділ 2

Формування Я-концепції особи у системі соціально-культурної взаємодії

Тема 5. Я-концепція у контексті соціального довкілля.

Концепція самоефективності у взаємодії з іншими. Індивідуальний локус контролю. Колективна ефективність. Особиста схильність людини на користь

свого Я. Ефект неправдивого консенсусу. Вплив культури на становлення Я-структур особи. Ефект посилення на себе. Незалежний та взаємозалежний погляд на становлення Я-концепції. Роль індивідуалізму й колективізму у становленні Я людини. Комунітаріанізм. Відхилення у розвитку Я-концепції. Причинно-мотиваційне значення Я-концепції у життєактивності індивіда.

Ключові поняття:

самоефективність, колективна ефективність, схильність на користь свого Я, ефект неправдивого консенсусу, зовнішній та внутрішній локус контролю, Я-структури, незалежне Я, взаємозалежне Я, ефект посилення на себе, самобутність Я, індивідуалізм, колективізм, комунітаріанізм, роздвоєння концептуального Я.
[4; 6; 8; 9]

Тема 6. Соціальний і суб'єктний контексти розвитку Я-концепції.

Я-концепція як персоніфікація і спосіб соціальної поведінки. Ідея самоспричинення. Значення символів у становленні Я-концепції. Функція значущих символів. Я-концепція у структурі інтегральної суб'єктності. Модель вільного спричинення. Структурна складова психологічної самоорганізації людини в освітньому процесі.

Ключові поняття:

персоніфікація, самопідкріплення, самоспричинення, самоусвідомлення, рівень власної гідності, ідентифікація, символіка, лінгвістичні символи, інтегральна суб'єктність, ідея вільного спричинення, іманентне Я, ідеальне Я, трансцендентальне Я, трансфінітне Я, відносний суб'єкт, моносуб'єкт, полісуб'єкт, метасуб'єкт, абсолютний суб'єкт, оптимізація міжособистісних взаємин.

[4; 6; 10; 15; 17]

Розділ 3

Самотворення позитивної Я-концепції в інноваційному освітньому оргпроцесі

Тема 7–8. Розвиток позитивної Я-концепції за модульно-розвивальної організаційної системи.

Я-концепція людини у сфері оргклімату. Самотворення Я-концепції наступників в інноваційній системі. Ієрархічна система диспозицій. Модель самотворення. Становлення Я-образу: когнітивна складова суб'єкта організаційно-освітньої поведінки. Категорійно-сутнісні характеристики самотворення позитивної Я-концепції. Утворення позитивного Я-ставлення: емоційно-оцінкова складова особистості у процесі оргосвітньої діяльності. Розгортання Я-вчинку: вчинково-креативна складова індивідуальності під час вартісного наповнення оргосвітньої події.

Ключові поняття:

модульно-розвивальна система, організаційний клімат, самотворення, розвивальна взаємодія, особистісна адаптованість, Я-образ, Я-ставлення, Я-вчинок, Я-духовне, паритетність, система установок, позитивна Я-концепція; суб'єкт, особистість, індивідуальність.

[4; 9; 12; 18; 19]

Тема 9–10. Спонтанно-духовна організація Я-концепції універсума.

Ідея спонтанної активності (ІСА) у духовному контексті. Принципи активності та саморозвитку як форми спонтанної активності. Принцип ієрархічності та його психологічний зміст. Принципи самоорганізації духовної сфери людини як універсума. Ноогенний невроз. Науковий аналіз напрямків соціально-психологічного обґрунтування духовності. “Методологічний квадрат” складових духовності у сфері вітакультурного буття універсума. Духовні стани. Самотворення абсолюту Я-духовного універсума за інноваційної

системи модульно-розвивального навчання.

Ключові поняття:

ідея спонтанної активності, причинність, активність, саморозвиток, ієрархічність, гармонійність; принципи ментальності, розвитковості, духовності, модульності; особистісний ідеал, телеологія, архетипи, особисте несвідоме, колективне несвідоме, оргклімат, універсум, сенс життя, Я-реальне, Я-несвідоме, Я-ідеальне, абсолют Я-духовного, інноваційний освітній процес, модульно-розвивальна система, самореалізація, “методологічний квадрат” духовності.

[1; 4; 5; 10; 13; 16; 18; 19]

Модуль 1

Становлення Я-концепції людини у психоаналітичній, інтераціоналістичній, гуманістичній та психосоціальної теоріях

Мета: сформувати соціально-психологічне розуміння проблематики Я у студентів для вирішення завдань позитивного творення себе й оточення.

Практичне заняття №1

Тема. Проблематика Я у глибинній психології.

Мета: забезпечити формування у студентів позитивного процесу ідентифікації з довкіллям задля повноцінного становлення себе як особистості.

Запитання для обговорення:

1. “Я” – центральна ланка у психологічній науці.
2. Рівні психічного життя людини та їх взаємозв'язок із структурою особистості.
3. Захисні механізми “Его” та їх психологічний аналіз.
4. Механізм ідентифікації та його сутність.
5. Методи терапевтичної роботи з пацієнтами.

[3; 9; 13; 14]

Практичне заняття №2

Тема. Поняття про Я-концепцію у структурно-функціональній моделі Р. Бернса.

Мета: сформуванню уявлення про складові Я-концепції та їх значення у житті людини.

Запитання для обговорення:

1. Соціально-психологічні підходи до розуміння структури Я-концепції.
  2. Шкала самосприйняття та обґрунтування проблеми Я В. Джемсом, Ч. Кулі, Дж. Мідом та ін.
  3. Структурні компоненти самоорганізації людини та їх психологічна сутність.
  4. Модель глобальної Я-концепції Р. Бернса та її характеристика.
  5. Значення Я-концепції у життєреалізуванні людини.
- [2; 4; 9; 10]

Практичне заняття №3

Тема. Я-концепція у гуманістичній психології А. Маслоу та К. Роджерса.

Мета: сприяти утворенню у студентів характеристик повноцінно-функціональної особистості.

Запитання для обговорення:

1. Психологічна самоорганізація внутрішнього світу людини у науковому осмисленні феноменологів (К. Роджерс, А. Маслоу).
  2. Сутність концепції самості у теорії К. Роджерса.
  3. Формування та розвиток Я-концепції особи у гуманістичній психології.
  4. Характеристики повноцінно функціональних людей та їх змістовий аналіз.
  5. Q-сортування як методика дослідження ставлення особи до себе.
- [4; 7; 9; 11; 14]

Практичне заняття №4

Тема. Психосоціальний розвиток особистості в концепції Е. Еріксона.

Мета: сприяти формуванню та виявленню позитивних новоутворень у студентів у період юності та зрілості задля здійснення вчинків істини, краси й добра.

Запитання для обговорення:

1. Психологічне розуміння Его-ідентичності.
  2. Сутнісна відмінність між Его-психологією та психоаналізом.
  3. Становлення Его-ідентичності у шкільний вік та період юності.
  4. Роль ранньої, середньої та пізньої зрілості у формуванні людини.
  5. Его-інтеграція особи у контексті самоздійснення життєвого вчинку.
- [2; 4; 9; 12; 14]

Модуль 2

Самотворення позитивної Я-концепції особи у просторі соціально-культурних взаємин

Мета: сприяти самотворенню позитивної Я-концепції людини у взаємозв'язку і взаємодоповненні її складових та різноманітних модальностей.

Практичне заняття №5

Тема. Становлення Я-концепції у контексті соціальних взаємостосунків.

Мета: забезпечити утворення концепції самоефективності у структурі інтегральної суб'єктності людини.

Запитання для обговорення:

1. Концепція самоефективності та особиста схильність людини на користь свого Я.
  2. Вплив культури на формування Я-структур особи.
  3. Значення індивідуалізму та колективізму під час утворення Я людини.
  4. Поняття про персоніфікацію, значення символів і соціальну матрицю ідентифікації.
  5. Я-концепція у структурі інтегральної суб'єктності. Ідея вільного спричинення.
- [4; 6; 8; 10; 15]

Практичне заняття №6

Тема. Самотворення Я-духовного в контексті ідеї спонтанної активності.

Мета: формування позитивного Я-

образу, Я-ставлення, Я-вчинку, Я-духовного студента через форми спонтанної активності.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Становлення позитивної Я-концепції у сфері оргклімату та модель самотворення.

2. Процес утворення Я-образу суб'єкта, Я-ставлення особистості, Я-вчинку індивідуальності.

3. Ідея спонтанної активності у духовному контексті.

4. Принципи активності, саморозвитку, ієрархічності, гармонійності та їх психологічний зміст.

5. Аналіз напрямків соціально-психологічного обґрунтування духовності. Учень як універсум самотворення абсолюту Я-духовного.

[1; 4; 5; 9; 16; 18; 19]

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Индивидуальная психология // История зарубежной психологии. Тексты. – М.: МГУ, 1986.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 421 с.

3. Гуменюк О.Є. Проблематика Я у психоаналітичній теорії Зигмунда Фрейда: Лекція. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 34 с.

4. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 186 с.

5. Гуменюк О.Є. Спонтанно-духовна організація Я-концепції універсума: Лекція. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 40 с.

6. Майерс Д. Социальная психология: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 1996. – 684 с.

7. Маслоу А. Психология бытия: Пер. с англ. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. – 304 с.

8. Мацумото Д. Психология и культура. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – С. 54–72.

9. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – М.: Педагогика-Пресс, 1997. – 440 с.

10. Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: Бахрах-М, 2000. – 672 с.

11. Роджерс К. К науке о личности // История зарубежной психологии. – М.: МГУ, 1986. – С. 199–230.

12. Роме́нец В.А., Мано́ха І.П. Історія психології ХХ століття: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.

13. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого Я // «Я» и «Оно». – В 2-х кн. – Тбилиси: Мерани, 1991. – Кн. 1. – С. 71–138.

14. Хелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер Пресс, 1997. – С. 105–152; С. 214–247; С. 528–573.

15. Шибутани Т. Социальная психология. – Ростов н/Д.: Феникс, 1999. – 544 с.

16. Юнг К. Аналитическая психология // История зарубежной психологии. Тексты. – М.: МГУ, 1986. – С. 143–170.

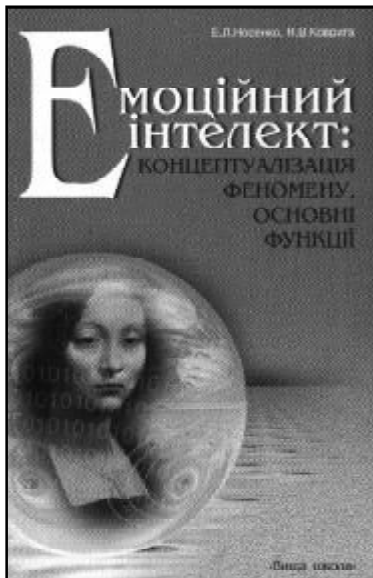
17. Юрченко В. Вплив взаємин між студентами і викладачами на «Я-концепцію» майбутнього вчителя // Освіта і управління. – 1997. – Т.1, №1. – С. 119–123.

18. Фурман А. Теорія освітньої діяльності як метасистема // Психологія і суспільство. – 2001. – №3. – С. 115–144; 2002. – №3-4. – С. 20–58.

19. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 197 с.

Надійшла до редакції 11.11.2003

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Носенко Е.А., Коврига Н.В.

Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції [Монографія]. — К.: Вища школа, 2003. — 126 с.

Розглянуто феномен емоційного інтелекту як аспект виявлення внутрішнього світу особистості, що відображає міру розумності ставлення людини до світу, до інших та до себе як суб'єкта життєдіяльності. У суб'єктивній парадигмі проаналізовано внутрішні (диспозиційні) та зовнішні (ті, що виявляються в ознаках перебігу емоційного процесу) компоненти емоційного інтелекту, головні функції: стресозахисну та адаптивну, а також форми його відображення у свідомості людини (психологічне благополуччя, самооцінка, вибір стратегій здолальної поведінки). Обґрунтовано підхід до оцінки рівня сформованості цієї особистісної властивості, що відрізняється від підходу, запропонованого авторами теорії емоційного інтелекту.

Для викладачів, аспірантів, студентів гуманітарних і соціальних спеціальностей. Може бути корисною для тих, хто цікавиться проблемами психології життєвого успіху.

З питань придбання звертайтеся за телефоном у м. Дніпропетровську: (0562) 45-31-10, 68-49-14.